

Az Irodalomtörténeti Intézet vitaülése az irodalomtörténeti korszakolásról

Az MTA Irodalomtörténeti Intézete 1968. július 18-án, az Intézet Eötvös Könyvtárának olvasótermében vitaülést rendezett „Az irodalomtörténet korszakolásáról” címmel. A vita anyaga, melyet sokszorosított formában már előzőleg kézhez kaptak a résztvevők, három referátum, valamint egy, az Intézet által összeállított szöveggyűjtemény és bibliográfia volt.

Szili József „Adalékok az irodalomtörténeti korszakolás elméletéhez” című referátumában az irodalmi fejlődés- és korszakfogalom különféle értelmezési lehetőségeit, az irodalomközpontú periodizáció problémáit tárgyalta, gazdag külföldi és hazai szakirodalom alapján. *Hankiss Elemér* „A világirodalom korszakolásának néhány gyakorlati kérdése” című referátumában az irodalomtörténeti periodizálás tényleges, a gyakorlatban már alkalmazott módszereivel foglalkozott. Mintegy húsz irodalomtörténeti és néhány művészet-, zene-, filozófia- és társadalomtörténeti munka periodizálási rendszerét írta le, kiemelve azokat a mozzanatok és szempontokat, amelyek figyelembe vétele az európai irodalomtörténet periodizálása elveinek kidolgozásánál hasznosnak bizonyulhat. *Kenyeres Zoltán* „A magyar irodalom történetének periodizációs elveiről” című beszámolójában a hatkötetes irodalomtörténeti Kézikönyv korszakolási elveit és gyakorlatát mutatta be. (E referátumokat nem ismertetjük részletesebben, mivel az Intézet valamely kiadványában teljes szövegükkel meg fognak jelenni.)

A szöveggyűjtemény a korszakolás legkiválóbb külföldi ismerőinek néhány olyan tanulmányát, illetőleg tanulmányrészletét közli, amelyek a periodizáció alapelveiben és gyakorlatában egymástól eltérő álláspontot képviselnek. E tanulmányok: *I. G. Nyeupokojeva*, „A világirodalom történetének összehasonlító aspektusai” (1967), *René Wellek—Austin Warren* „Az irodalomtörténeti korszak” (1949), *A. I. Beleckij* „Az irodalmi folyamat periodizációjának problémája” (1955), *H. P. H. Teesing* „Periodizáció” (1966) és *Felix Vodicka* „Az irodalmi folyamat oszthatatlansága” (1966). A tanulmányokat olyan összefoglalók követik, amelyek egyrészt a fontosabb irodalmak korszakolásának a kérdéseivel, másrészt a társtudományok időszerű periodizációs problémáival foglalkoznak. Ezek: *Sargina Ludmilla* „Az orosz irodalom korszakolása a szovjet irodalomtudományban”, *Szegedy-Maszák Mihály* „Az angol irodalom korszakolásáról”, *Tálas István* „A német irodalom periodizációjának típusai”, *Varga János* „Magyarország történetének periodizációs problémái 1849-ig” *Hanák Péter* „Az 1848—1918 közötti korszak periodizációs kérdései”, *Bartha Antal* „A szovjet periodizációs vita tapasztalatai”, *Zimányi Vera* „A francia történetírás egyetemes történeti periodizációja” és *Németh Lajos* „A művészettörténetírás periodizációs problémái”. A szöveggyűjteményt válogatott bibliográfia egészíti ki, amely részben a periodizáció általános vonatkozásaival foglalkozott, részben a korszakolás különböző típusait tárgyaló szakirodalomról tájékoztat. Az egész anyagot *Bor Kálmán*, *Tálas István* és *Vujcsics D. Sztoján* szerkesztette, az MTA Történettudományi Intézetének és Bartók Archivumának, valamint a Művészettörténeti Dokumentációs Központ munkatársai közreműködésével.

Sötér István elnöki megnyitójában elmondotta, hogy Intézetünkben jelenleg három nagy tervmunka előkészítése folyik: a Kézikönyv új kiadása, koncepciójának szükség szerinti korrigálásával; a kelet-európai irodalmak összehasonlító szempontú kutatásának szervezett megindítása, közösen a Gorkij Intézettel; az európai irodalmak történetének megírása, nemzetközi összefogással. E munkálatok már a jelen, előkészületi stádiumukban is szükségszerűen felvetették az irodalmi periodizáció történeti és elméleti kérdéseit, hisz megoldásuk egyik feltétele az egyetemesen elfogadható irodalmi korszakolás-elv és gyakorlat kialakítása. Kérte a hozzászólókat *Sötér István*, hogy elképzeléseiket főleg e feladatokra gondolva fogalmazzák meg.

Vajda György Mihály hozzászólásában a periodizáció különféle lehetőségeit vette kritikaig sorra. A periódus szerinte mindig valamilyen belső, kohéziós, történeti-logikai egység, önálló struktúra. Ezen belül azonban lehet egy kronológiai egység (pl. egy század), egy poli-

tikai-társadalmi korszak (pl. a reformkor), egy eszmetörténeti korszak (pl. a felvilágosodás), egy stíluskorszak (pl. a barokk). Az irodalom önelvűsége szempontjából elképzelhető az egyes korszakok pusztán irodalmi, az irodalom specifikumai szerint való megközelítése, de elképzelhető az is, hogy egy-egy sorsdöntő társadalmi, politikai esemény jelzi az új korszak kezdetét. Az irodalomtörténetírás gyakorlatában nem ritka a statikus korszakok alkalmazása: ezek valamely irodalmi dátummal, eseménnyel kezdődnek, illetve zárulnak. A dinamikus korszakolás az egyes korszakokat inkább irányokhoz, pl. művelődési vagy stílusirányokhoz köti, gyakran elmosza azonban a világos periódus-határokat. A helyes irodalmi periodizáció az irodalom dinamikus mozgását, ennek főirányait követi, kronológikus keretben, — s mindig igyekszik tekintettel lenni az alap- és felépítmény, valamint a nemzeti irodalom és egyetemes irodalom valóságos viszonylataira.

Sötér István kifejtette hozzászólásában, hogy az elkövetkező szintéziseink periodizációk elveinek kialakításakor kétfajta veszélyre kell különösképpen ügyelnünk. Az egyik az, hogy a marxista esztétika és filozófia egyes kategóriáit nem lehet történeti korszakokká tenni, s egymástól világosan meg kell különböztetni pl. a realizmus mint esztétikai fogalom és mint történeti irányzat értelmét. A másik: a stíluskorszak, mely történeti fogalom, nem lehet a periodizáció alapja, hisz nem meríti ki teljes egészében a társadalmi, művészeti irányzat fogalmát, vegytiszta állapotában nem is ragadható meg. Felfogása szerint az irodalmi periodizáció elvének antropológiai jellegűnek kellene lennie. Azaz abból kellene kiindulnunk, hogy a történeti folyamat korokra, korszakokra oszlik. Minden kornak megvan a maga kortudata, mely mozgásban levő, változó, dialektikus fogalom. A korválságra a kortudatban kialakuló akció-, magatartás-formák, reagálások határozzák meg végső soron az adott kor irodalmának (mely szintén egyfajta reakció) a jellegét is. Ezért az irodalomtörténeti folyamatot egyes szakaszaként is ilyen, az egyetemes történethez igazodó kortudat-periódusokat kellene kialakítanunk.

Varjas Béla megállapította, hogy a periodizáció kérdésében mind hazai, mind a külföldi irodalomtudományban (sőt: a társtudományokban is) teljes a zűrzavar — s ennek fő oka az egyetemes irodalom elméleti problematikájának tisztázatlansága. Kifejtette, hogy az írásbeliség elterjedése, szervezetsége, az irodalmi intézmények alakulása, az irodalmi élet formálódás stb. szempontokat magába sűrítő művelődéstörténeti korszakolás híve. E művelődéstörténeti fő-, illetve alperiódusokon belül kellene megkülönböztetni az egyes eszmei, stílus- stb. irányzatokat. Hozzászólása végén *Varjas Béla* röviden ismertette a magyar irodalom művelődéstörténeti szempontú periodizációjára vonatkozó elképzelését.

Bodnár György hangsúlyozta, hogy mivel az irodalom történeti folyamat, korszakolása egyben történetiszemléleti kérdés is. Az tehát, hogy valaki milyen elvek alapján s milyen módon periodizál, mely eseményhez, jelenséghez, dátumhoz köti egy-egy periódus határát, ez történetiszemléletének jellegétől függ. Felfogása szerint az irodalmi rendszerezés önelvű kell, hogy legyen; s példákcal bizonyította, hogy a helyesen értelmezett önelvűség nem ellentétes a társadalmi, kultúrtörténeti szemponttal, hanem magában hordja már ezeket is.

Zádor Anna a művészettörténet periodizációjának néhány, az irodalomtörténetével párhuzamos problémáját említette. Az egyetemes művészettörténet korszakolásakor is figyelembe kell venni valamennyi nemzeti művészettörténet tényeit, nem elég csupán a legnagyobb nemzeti festészetek alapján periodizálni. Az egyes művészettörténeti korszakok elhatárolásakor fel kellene hagyni a festészet-centrikussággal és a vizsgálódat ki kellene terjeszteni a szobrászat, építészet, sőt az iparművészet területére is. Ekkor kiderülne ugyanis az, hogy a stílusirányzatok szerint való korszakolás nem alkalmazható minden művészetre. (Így pl. nem lehet beszélni impresszionista építészetről.) Szorgalmazta az ízléstörténeti kutatások elmélyítését, melyek érdekes és fontos adalékokat nyújtanának egy-egy kor tudatának megismeréséhez. Végül üdvözölte azt az intézeti törekvést, amely a felmerülő irodalomelméleti problémákat a maguk tágabb összefüggéseiben, a társtudományok — s köztük a művészettörténet — tanulságaival szembesítve, a társtudományok szakembereivel együttműködve kívánja megoldani.

Szabolcsi Miklós szerint nincs olyan periodizáció, amely az irodalmi folyamat, élet teljes gazdagságát maradéktalanul vissza tudná adni; minden periodizáció szükségképpen mesterkelt, valamilyen kompromisszum eredménye. Az irodalom önálló művek, alkotó személyiségek-ízlésformák, intézmények, szervezetek, befogadók bonyolult egysége. Ezért maga a korszakolás is végrehajtható az esztétikailag magasrendű művek sora felől is, de az irodalmi élet vagy az ízlésformák alakulása felől is. A mi irodalmi periodizációink eddig az esztétikailag legértékesebb műveknek és esetleg még az e művekből kibontható intézmény-, ízlés-, stb. vonatkozásoknak az összességére épült. Pedig elképzelhető a periodizáció alapjaként egy-egy adott korszak átlagos értékű műveinek, átlagos közönségízlésének stb. összessége is. A korszakolást az irodalmi irányzatok szerint lehetne talán a legmegnyugtatóbb módon elvégeznünk, ügyelve arra, hogy az egyes korszakokban többféle irányzat él egymás mellett, egymással alá-, illetve fölérendeltségi viszonyban, s hogy ezek közül mindig az uralkodó irányzatot kell alapul vennünk.

Pirnat Antal is hangsúlyozta, hogy az irodalom nem csupán a művek, hanem a művek, intézmények, szervezetek, közönség stb. összessége. Maga az irodalmi mű is egyszerre individuális és kollektív alkotás. Az irodalom periodizációja ezért az irodalmi szokások, intézménye, az irodalom szervezethez, strukturájához, társadalmi funkciója, a közönség készülsége stb. szerint is kialakítható. Bármelyik periodizáló megoldást is választjuk, mindig szem előtt kell tartanunk az irodalmi fejlődés autonómiájának relatív voltát és társadalmi feltételezettségét.

Baróti Dezső egyetértett *Sötér Istvánnal* abban, hogy az egyes irodalomtörténeti korszakokat antropológiai megközelítéssel kellene elhatárolnunk egymástól. A periódus alapjául azonban a kortudat helyett a mentalitás-fogalmat (magatartás, izlés, válságreakció stb. összessége) ajánlja, kiegészítve ezt azzal, hogy a periódus kialakításakor a művek felől csak az esztétikailag értékelhető alkotások tanúsága jön számításba.

A vita tanulságait *Vajda György Mihály* foglalta össze. Megállapította, hogy ha egy irodalmi folyamatot be akarunk mutatni, akkor a korszakolás elkerülhetetlen. A korszakolás alapelveit és kortudat helyett a mentalitás-fogalmat (magatartás, izlés, válságreakció stb. összessége) ajánlja, kiegészítve ezt azzal, hogy a periódus kialakításakor a művek felől csak az esztétikailag értékelhető alkotások tanúsága jön számításba.

A vita tanulságait *Vajda György Mihály* foglalta össze. Megállapította, hogy ha egy irodalmi folyamatot be akarunk mutatni, akkor a korszakolás elkerülhetetlen. A korszakolás alapelveit és kortudat helyett a mentalitás-fogalmat (magatartás, izlés, válságreakció stb. összessége) ajánlja, kiegészítve ezt azzal, hogy a periódus kialakításakor a művek felől csak az esztétikailag értékelhető alkotások tanúsága jön számításba.

Összefoglalta: Rigó László

Horvát és cseh Zrínyi-adalékok

A szigeti ostrom négyszázadik évfordulóját nemcsak a magyar, hanem a horvát tudomány is megünnepelte. Az 1966 szeptemberében Pécsen és Szigetvárott rendezett kétnapos tudományos ülésszaknak sajnos nem volt horvát résztvevője, a zágrábi „Forum” 1966. évi 5–6. számában (304–320.) megjelent azonban egy fiatal horvát tudós, *Djuro Novalić* cikke: „Madžarska i hrvatska Zrinijada” (A magyar és a horvát Zrínyiász). A cikk kivonata, illetve vázlata annak a kéziratot doktori értekezésnek, amelyet *Novalić* a zágrábi egyetemhez nyújtott be. Reméljük, előbb-utóbb az egész munka megjelentetésére sor kerül, hiszen olyan problémákról esik szó benne, amelyek mind a régi magyar, mind a régi horvát irodalom kutatóit érdeklik.

Egyelőre meg kell elégednünk a „Forum-ban” közölt vázlat ismertetésével. A szövegből kitűnik, hogy *Novalić* jól tud magyarul és a magyar szakirodalmat is ismeri. Minthogy a „Forum” nem szakfolyóirat, hiányoznak a jegyzetek, legfeljebb zárójeles vagy a szövegbe szőtt utalások akadnak. Ezek azt bizonyítják, hogy a fiatal horvát kutató eredményesen forgatta Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfiáját és ismerte Arany János, Greksa Kázmér és Bajza József tanulmányait is. — Greksa egyébként a század elején a zágrábi egyetem magyar irodalom-professzora volt: érthető, hogy működésével az összehasonlító Zrínyi-kutatás hagyományát inaugurálta a horvát fővárosban.

Minthogy szövegét horvát olvasóknak szánta, *Novalić* sok olyan elismétel, ami a magyar irodalomtudományban köztudomású: a XVII. század magyar politikai, társadalmi és irodalmi helyzete, Zrínyi Miklós és Péter élete, a Tasso–Vergilius-párhuzamok. Érdekes az a felfogása (308), hogy Zrínyi Miklós a kuršaneci erdőben „gyanús körülmények közt” (pod zagonetnim okolnostima) halt meg: *Novalić* felveti annak a lehetőségét, hogy orgyilkosság történt — azonban nem a bécsi udvar, hanem a rivális Montecuccoli részéről. Utal a horvát történetírásnak arra a hagyományára is, hogy már az apa, Zrínyi György halálát egy császári tábornok, a híres-hírhedt Wallenstein féltékenysége okozta.

Dolgozatának legérdekesebb részei azok, ahol a Zrínyiásznak és a horvát, illetve délszláv irodalmi hagyománynak kapcsolataival foglalkozik. Ezek a kapcsolatok többrétegek. A dalmát-Karnarutić eposzának és Szigeti Zrínyi Miklós komornyikjának, Ferenc Črnko-nak, illetve a Črnko-féle krónika Budina-féle latin változatának nyomai a „Szigeti veszedelem”-ben eddig is ismeretesek voltak: *Novalić* azonban ellenőrzi és kiegészíti az adatokat. Karnarutić hatását az eddigi véleményeknél jelentősebbnek tartja, s utal arra, hogy egyes „tassoi” elemek is a dalmát költő közvetítésével juthattak el a magyar eposzba. Ugyanakkor Zrínyi Péter, bátyja eposzának horvát átdolgozója, szintén olvasta Karnarutićot, és szövegátdolgozásának mind nyelv-versestani, mind tartalmi megoldásaihoz inspirációkat merített belőle.

Számszerű adatokat is közöl: több mint 30 részlet párhuzamos Karnarutić eposza és a Zrínyiász közt, míg Črnko, illetve Budina szövegéből csak 14 motívumot vett át. Ugyanakkor